

MAŻ (4100) sb m

mąż (4099), (rus.) **muż** (1); mąż : muž *KlonWor* (10:1).

sg N mąż (977). ◇ G męża (556). ◇ D mężowi (188), mężewi (1) *ZapKościę*, mężu (1); -owi : -u *HistRzym* (2:1). ◇ A męża (463), mąż (207) [zawsze: za mąż; w tym: za [jaki] mąż (1) *GroicPorz B2v*]. ◇ G a. A męża (15). ◇ I mężem (186); -em (10), -(e)m (176). ◇ L mężu (49). ◇ V mężu (59). ◇ pl N mężowie (402), mężę (4), mężewie (1) *ZapKościę*; -e *KochPs* (2); -owie: -e *RejZwierz* (1:1), *BibRadz* (53:1). ◇ G mężów (511); -ów (17), -ow (5), -(o)w (489); -ow *OpecŻyw* (2), *OpecŻywList*, *OrzQuin*; -ów : -ow *Mącz* (3:1). ◇ D mężóm (91); -óm (4) *Mącz*, *BiałKat*, *GosłCast* (2), -om (3) *KochFr*, *SarnStat* (2), -(o)m (84). ◇ A mężę (188), mężów (28); ~ (*sine nm*) mężę (186), mężów (7); -ów *HistAl*, *KrowObr*; -e : -ów *StryjKron* (3:4), *SarnStat* (3:1); ~ (*cum nm*) dwu, trzech, czterech mężów (21), trzy mężę *LatHar* (2); ~ -ów (4), -(o)w (24). ◇ N a. A mężę (1). ◇ G a. A męż(o)w (6). ◇ I mężmi (37), mężami (8); -ami *MurzNT*, *CzechRozm*, *CzechEp*, *WerKaz*; -mi : -ami *GliczKsiąż* (1:1), *KwiatKsiąż* (1:1), *SkarŻyw* (2:1), *WujNT* (1:1). ◇ L mężách (13), mężoch (13), [mężech]; -ach *BielŻyw*, *KwiatKsiąż*, *Mącz*, *GórnDworz*, *SkarŻyw*, *BielSjem*, *Paprup*, *Phil*, *LatHar*; -och *FalZioł* (2), *BielKron* (3), *OrzQuin*, *SienLek* (3), *BielSpr*; -ách : -och *Paprup* (4:3); ~ -ách (7) *GórnDworz*, *Paprup* (4), *BielSjem*, *Phil*, -ach (3) *Mącz*, *SkarŻyw*, *LatHar*, -(a)ch (3); ~ -och (1), -(o)ch (12). ◇ V mężowie (89). ◇ du G (*cum nm*) mężu (1) *Leop 1.Reg 11/11*. ◇ A (*cum nm*) mężu (5) *BielKron 63v*, *120v* [2 r.], *HistRzym 72v*, *KochFr 53*.

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI – XVIII w.*

1. Dorosły mężczyzna (szczególnie dzielny, silny i prawy); człowiek; niekiedy w funkcji zaimka „ktoś, ten, on”; też w użyciu redundantnym, np. [ktoś] był mąż dobry = [ktoś] był dobry; *vir Murm*, *Mymer*¹, *BartBydę*, *Mącz*, *Calep*, *Cn*; *mas Mącz*, *Calep*, *Cn*; *homo Mącz*, *Cn*; *propagator Mącz*; *mascula a. virilis proles, masculus Cn* (2537) : BYł ieden mąż bárzo dziwny W rządzeniu żywotá pilny *BierEz A2*; Owa pies mężá ónego/ Wezwał też plá łąsieckiego *BierEz Iv*; Ośieł iáko mąż pobożny/ Ná trzech położył dział rowny *BierEz K4*; Mąż ieden pośrzedniey miáry/ Iż áni młody áni ftáry: [...] Więć potym poiął dwie żęnie *BierEz Mv*; Mężá który się ożeniał/ Družbá iego táko pytał *BierEz S2v*, *E4v*, *Iv*, *M2v*, *O3v* [2 r.], *P3*, *P4*; *OpecŻyw 5*, *6v*, *26*, *52v*, *153v*, *175v*, *194*; *OpecŻywList C2v* [3 r.]; *ForCnR A4*, *C2*, *C3*, *C3v*, *D2v*, *E2*; *PatKaz II 61*, *75v*; *PatKaz III 89*, *89v*, *101v*; *Vir. eyn man Mąż Murm 47*, *47*, *92*; *Mymer*¹ *23v*; a ten miał dziewczę [...] / która myála tak ferce flachetne a tzyfte/ yż gardzýła wólcelkym obcowaniem mężkim/ a nigdy fie żadnemu mężowi nye vkazowała *HistJóz B3*, *B2*, *B2v*, *B4*, *B4v*, *C2* (16); *BartBydę 115*; *Liftopad*. W mym czálie [...]. Dziecię ktore fie narodzi/ ftrzelczem á opatrńnym y dobrim mężem będzie. *FalZioł V 48v*, *+2v*, **3e*, *I 60d*, *127a*, *IV 9a*, *20b*; *FalZiołUng V 119*; bo powiadaia, iż nieto ieft mąż czo fie młci, ale czo fie fwey woley odeymie *BielŻyw 73*, *kt, nlb 6*, *12* [2 r.], s. 15, 17 (29); Przeto gdy kthora niewiafta ma brodę albo wáfi ieft to nad przyrodzenie [...]. ale gdi iey to z lati przychodzi [...] takowa bywa [...] ímiała na rzeczy mężom przywoite *GlabGad O5*, *A2*; *MiechGlab 29*; *March*³ *V8*; Wyrwi mie miły panie od człowieka złęgo [!]/ od męża złościwego wybaw mie. *WróbŻołt 139/2*, *1/1*, *B*, *31/2*, *79/18*, *íí6*, *139/12* [2 r.]; *RejJóz B*; *RejKup n8*; *HistAl B4*, *C3v*, *C6v*, *C8v*, *D5v* (15); A tych ktorzy iedli było iakoby pięć tyśięcy mężów okrom niewiaft i dzieci. *MurzNT Matth 14/21*, *173v marg* [2 r.], *Luc*

11/31, *Ioann* 1/30, 6/10; *KromRozm II* t4v; *BielKom* C, E6v; *GliczKsiąż* Av, Fv, Kv; *LubPs* B, B4, G2, I2, Lv (14); *GroicPorz* ev, g4, m4, aa2v; księgi piłał/ o niezżyfności niezeńłtwa wálzego/ Sláchetny y vtzony mążł/ Kxiądz Stániłlaw Orzechowłki *KrowObr* 236v, B2v, 4v, 28, 57, 58 (10); *RejWiz* 36, 46, 109, 126v; á ná kthore kolwiek pokolenie los pádnie/ przyłtapi po rodzinách (á fámiliách) fwoich/ á rodziny (przyłthapią) według domow/ á dom po iednym mężu. *Leop Ios* 7/14; a ofstatek łie rozpierzchnął/ ták że nie zołtáło łnich dwu mężu połpołu. *Leop 1.Reg* 11/11; A imię mężá onego było Nábáł/ á żony iego Abigáil. *Leop 1.Reg* 25/3; Nieftotys Pánie/ Nieftotys zacny mężu. *Leop Ier* 22/18; A przeto będą pádác młodziency iego po vlicach iego/ y wżyłcy mężowie rycerłcy iego/ vmilkną ná on dzień/ mowi Pan. *Leop Ier* 50/30; Y rzekł do mnie: Dánielu/ mężu żádołci rozumiey te łłowá kthore ia mowie do łiebie *Leop Dan* 10/11, *B2, *Gen* 14/24, 41/33, 38, 47/2 (207); *KochZuz* A4v; *RejZwierz* 17, 17v, 26, 37v, 78v; Obráni tedy łą z woylká Izráelłkiego po tyłiáciu mężow z kázdego pokolenia/ to iest dwánałcie tyłięcy łudzi godnych ku boiowi. *BibRadz Num* 31/5; Nie wołayze zá námi/ by łnadz męże zágniewáni nie rzułci łie ná was *BibRadz Iudic* 18/25; Y zebráli łię do niego mężowie nikczemni á łudzie nie pobożni *BibRadz 2.Par* 13/7, *Gen* 4/23, 14/24, 18/26, 19/11, I 11a marg (131); *OrzRozm* M3, N4, Pv, Q2, R4; bo to vnich [*Turków*] lekkołc ná żełłką płęc fwoiey łzábłe dobyłc mężowi dobremu *BielKron* 312; ktoremu był bárzo rad rozumiejąc to o nim/ iż on/ á Turek Wáłent/ á Pereni/ á Budeferens/ tylko łámi byli w Węgrzech naleplzemi mężmi/ y łprawcámi w rycerłkicb rzeczách. *BielKron* 312; miedzy kthoremi rycerzmi tám byli poimáni czterdziełci mężow y męczeni *BielKron* 357; dálifmy onym łiedmią mężow trzech więźniow á czterzy żełłkie płci *BielKron* 447, 6, 9v, 15v, 17 [2 r.], 18v (209); Abowiem gdy łię w młodołci zwyczáyá łgác/ tedy ten zwyczáy będąc mężmi záchowayá *KwiatKsiąż* C2v, B3v, B4, B4v, E3v, Fv (13); Acer Thurnus. Mężny rzeżwy mąż w ręku. *Mącz* 2b, 11a, 16a, 26a, 50a, 54d (32); *OrzQuin* R, Rv [2 r.], R3v [2 r.]; A za od łławnych mężow nie moželz brác wzoru? *Prot* D2; *SarnUzn* G3v; *SienLek* 194; *RejAp* 3v, 21v, 66v; *GórnDworz* D7v, E8v, I5v, I6v, N4v (10); *HistRzym* 14, 20, 22v, 23v, 24 (10); *RejPos* 22 [2 r.] 80v, 104, 111, 157v (17); *BiałKat* 121, 146; Zá Kázimirzá Krolá onego wielkiego/ Pan Mikolay Zaliłłki/ mąż łercá łmiáłego. Pátrzcłe co to vczynił *BielSat* H, D3v, G4v, H, H2v; *Grzegłm* 58; *KuczłKat* 275, 305; Bo nie czytamy o tym nigdziey/ ielł Achilles/ Hektor/ Herkules/ Scipio/ áłbo Vlixes/ áłbo inłzy oni łławni á dziwni mężowie ná łrebrze iadáli *RejZwierz* 103v, [28³]v, 80v, 128v, 188, 202, 205v [4 r.]; *BielSpr* b3 [2 r.], 3, 4, 5, 5v (48); *KochMon* 25, 27, 30; *WujJud* 21v, 135v, 218, 262; *WujJudConf* 13, 208v, 211v, 243v; *RejPosRozpr* c2, c2v, c3; Gniew mężá łprawiedliwołci Bożey nie wykonywa. *RejPosWstaw* [110³]v, [21²]v, 44; A (ták) włtał Dawid [...] y porázł miedzy Pelifłztymy dwiełcie mężow *BudBib 1.Reg* 18/27; Gdy kto (marg) Wł. mąż. (-) zgrzelzy (przełcw) bliźniemu łwemu *BudBib 3.Reg* 8/31; Y wżyłtki krole połnocne bliłkie/ y dáłkie [*napoilem winem popęđliwołci*] ieden od drugiego (marg) wł: mąż (áłbo káždy) do brata łwego. (-) *BudBib Ier* 25/26; Bo niedołtánie chlebá/ y wody/ že zdumieiałię ieden zdругim,(marg) wł: Mąż y brát iego. (-) *BudBib Ez* 4/17, b [2 r.], bv [2 r.], b4, c, c2v (223); *HistHel* A, B4, C4 [2 r.]; *BiałKaz* D3, F3, G2, L2, L3 [2 r.], L3v; *BudNT przedm* b3v, b5, b6, cv [2 r.], c4 [2 r.] (25); *StryjWjaz* B3v; tedyby też y to tákże łtał mogło/ že tám nie był Anioł/ choł go ták piłmo zowie/ áłe był ábo mąż/ ábo łám Bog *CzechRozm* 42, 9v, 27v, 29, 63, 106 (39); O Rzymłkich y inłzych

Krolach á mężoch. *PaprpPan* Gg2 źp, C, Dv, D2v, E, E3v (36); Widziałem ia sam Ieronimá Lafkiego/ Woiewodę Sirádzkiego/ wielce mądre⁸⁰ Pána/ á wielkiew sławy mężá y walecznika [prudentissimum et fortissimum heroem]/ gdy huffy łwe iuz łprawione obiezdzał *ModrzBaz* 115v, 2v, [16], 47 [3 r.], 48, 48v (13); *ModrzBazBud* ¶5, ¶6 [2 r.], ¶6v [2 r.]; *SkarJedn* 33, 324; *KochDryas* A2v, A3; *KochOdpr* C3v; *KochPs* 112, 115; *SkarŻyw* A4v, 16, 28 [3 r.], 29, 103 (57); *MWilkHist* F4, G4, I4; Albo Koń/ álbo sam Mąż/ ná ziemię fie wáli. *StryjKron* 230; Ale Míciłław Chrobry Xiążę rufkie/ Mąż wielkiew dzielności/ [...] zebrał fię ná Kolomaná *StryjKron* 330, A [2 r.], 15, 51, 156, 230 [2 r.] (38); *CzechEp* 50, 76, 78, 92, 110 (17); *KochJez* A2v; *NiemObr* 40, 41, 55 [3 r.], 56, 57 (16); Iac wytrwam/ choć mię będą fráłzkopifem wołác/ Bom niemógł áni boiom/ áni mężom zdołác. *KochFr* 126, 103, 121; Przifli przet prawo nażę Iako vcziwy mężyewye Iako vczywy Ian Skiba: y vczywy Andrułz nyezolowfky *ZapKościar* 1584/48v; A iefzlyby Pan Barthlomiew Bothlman, czo przibudowal łfwoym kofłtem thedy maią tho dacz ná rozeznanie czterzech mężow ná tym dobrze wyrozumiálych *ZapKościar* 1587/70v, 1587/70v; IA niewiem ktoby fię więcey kochał w Kochánowłkim/ Náđ cię zacney bráciey paro/ w onym mężu Boskim. *KlonŻal* A2, kt, C4, D, Dv; *WerGośc* 213, 228, 232; *BielSen* 10; *BielSjem* 8; *KochPieś* 13; Ale śmierć nieużyta [...] Wzięła nam mężá tego *KochTarn* 75; *PudłFr* 45, 70 [2 r.]; *BielRozm* 9, 29; tak iáko łą łpifane práwá Cefárskie zá Iuftynianá Cefárzá/ przez trzech mężow do tego wyłádzonych. *GórnRozm* E, K4; *PaprpUp* A4v, B2v, Cv, C4, C4v (31); *KochWr* 26; Cordatus – Serca męskiego mąż, mądri y rozumny, biegły. *Calep* 259a, 293a, 451a, 480a, 641b, 938a, 1127a; *GostGosp* 144; *GrochKal* 19, 22, 25; *Phil* B [2 r.], B4, G3, K2, N (10); Sławni mężowie legli/ iák zboże od kofy *GórnTroas* 17, 19, 26, 35, 50 [2 r.]; *GrabowSet* B3; *KochFrag* 46, 51; *WyprPl* A4v; *LatHar* + 7v, 212, 245 [2 r.], 325, 375 (15); *KołakCath* B2v; niechay opuści niezbożny drogę łwá złośliwą/ á mąż myśli złe łwoie. *KołakSzczęśł* B4; *RybGęśli* B2; y wełzi ná mieyfce ku łłuchaniu zgotowane/ z hetmánami y mężami przednieyfzymi miáftá onego *WujNT Act* 25/23, s. 4, *Matth* 7/24, 26, 14 arg, 21 (103); *WysKaz* 45; *SarnStat* 56, 249, 327 [3 r.], 701, 767 [3 r.] (24); *KlonKr* E2v; *KmitaSpit* A4, B2, C2v, C3; *PowodPr* 70; Byłmy wždy byli/ iáko iefł v Proroká/ mężowie żądzey dobrej. *SkarKaz* 638b,)(3 [2 r.], 39a, 82b, 84b, 119a (13); Záczał był walkę znaczną z onym mężem wielkim/ Skanderbegiem *CzahTr* F3v, C3, D, F3v [2 r.], G4v, I4v, K; *CzahTrPaprp* ktv; *GośłCast* 62 [2 r.]; *PaxLiz* D; *SkarKazSej* 660a, b [2 r.], 662b [3 r.], 674b, 678b (11); *SapEpit* A2, A4v; Y dziś tymi łztukami v nas nárabiaią: Gdy z cudzego pieniądze worká wywáchaią Cygánki fárovane: á Mużowie łami/ Báwia fię roztrucháftwem/ báwia frymárkami *KlonWor* 7, 17, 42; *SzarzRyt* Cv.

W połączeniu z nazwą miejscową, nazwą plemienia lub przymiotnikiem od tych nazw (całość pełni funkcję nazwy etnicznej) [w tym: cum ai (121), cum sb w składni zgody (3), cum sb indecl (21), z + G sg (20), z + G pl (3), w + L sg (1), [jakiego] ludu (1), miasta (1), z (na)rodu, z pokolenia (synow), z domu, z ludu, z synow (22), w ziemi, w ludu (2); mąż + określenie (185), określenie + mąż (10)] (195): *BierEz* D4v; *OpecŻyw* 174v; *Murm* 32; *HistJóz* C2; *HistAl* B5, N3; *MurzNT Luc* 11/32; *GliczKsiąż* A3v; porażeni á pobići łą od mężow miáftá Hay *Leop Ios* 7/4, *Ex* 2/19, *Iudic* 9/20, 15/10, 11, 20/17 (46); *BibRadz Ios* 14/1, *Iudic* 9/57, 40/1, 18/26, 19/1 (27); *BielKron* 28, 40, 50v, 57v, 62 (21); *GrzegRóżn* G2; *Mącz* 13d; *RejAp* 125v; *RejPos* 59v; *RejZwierc* 197v; *BielSpr* 38v, 40; *BudBib Ex* 2/18, *Lev* 17/3, 8, 10, 13 (46); *BudNT Act* 2/14, 3/12, 13/21; O wżyfłkich mężach Rulfkich

y PodolŃkich. *PapPan* Cc3, kt, K3v, Nv, T2, Z2 (13); Mężowie Alexándryifcy/ nie łądzcie przed czałem alź przyidzie łam Pan. *SkarŻyw* 107; ośm łet mężow z Litwy iezdnychc łplundrowáli czeńć PolŃkiewy ziemie *StryjKron* 300; Mąż z narodu Iudzkiego/ Był wdzięcznym kochániew iego *ArtKanc* K6, G17, K5v; *PapUp* A2; *Phil* K, N3; *GórnTroas* 52; *WujNT Matth* 12/41, s. 195, *Luc* 11/32, *Act* 1/11, 2/14 (14); *SkarKaz* 242b.

W połączeniu ze współrzędnym rzeczownikiem męskoosobowym (wyraz „mąż” nie jest konieczny dla sensu) [mąż + rzeczownik (65), rzeczownik + mąż (4); w tym: mężowie bracia (V) (24)] (69): *OpecŻyw* 4v, 167v; bracya moy y dom oyca mego ktorzy byli wżými Chanaan przyiechali domnie á łą mężowie pałtirze owiec y oratze *HistJóz* E2; przetoż dobrze wczyniłz iefłli nam męże żydy łtare ktorzyby łie ktemu godzili połlełz *BielŻyw* 113; *HistAl* G7v, I2v, [I]3v; tedy ten ktorzy przedawał imienie/ z zuwał bot álbo trzewik z nogi łwoiey/ y dawał go kupuiącemu/ przed dziełyącymi Mężmi łtárlżymi onego Miálthá/ pod ktorego Iurisdicyą było Imienie. *GroicPorz* 13v; *Leop Gen* 46/32, *Ex* 2/11, *Num* 11/24, *Ruth* 4/2, 1.Reg 30/11 (15); *BibRadz Gen* 39/14, *Ier* 52/25, *Act* 1/11, 16, 23/6; *Goski* A2v; dawnoć to iefł mnie obiáwiono brácia mężowie/ álem thego niechciał obiáwić/ áż pan Bog przez innego obiáwił *BielKron* 214v, 53v, 99, 107v *marg*, 108, 120v, 145, 247; *RejPos* 22, 287; *RejPosWstaw* [143³]v; *BudBib Iudic* 19/22, 23, I 167a *marg*; *BudNT Act* 3/14, 13/26, 22/1, 3; *CzechRozm* 11; *WujNT Luc* 24/19, *Act* 1/16, 2/29, 37, 7/2 (19); *SarnStat* 237, 1251.

W połączeniu z przymiotnikiem określającym charakterystykę społeczną (całość pełni funkcję rzeczownika) [mąż + przymiotnik (2), przymiotnik + mąż (1)] (3): nobilis vir, zyemyansky mąsz *BartBydg* 98; *BielKron* 343; *BudBib* I 144d *marg*.

W połączeniach szeregowych (28): *KromRozm I* M4; *KromRozm III* F7v; *KrowObr* 179v [2 r.]; *Leop Iudic* 9/51, *Ier* 44/20; *BibRadz Deut* 32/12, *Ios* 6/21, 1.Reg 15/3, 22/19; A gdyż przyiácháli do Thyrá miálftá łwego/ wyłzłó wżyłftko Miálfto Tyrłkie przeciw niemu/ pánnny ofobliwie/ pánie ofobliwie/ á mężowie ofobliwie. *HistRzym* 27; *BiałKat* a4, 33v, 190v; *BudBib* c, 1.Reg 31/6, *Ier* 40/7; *CzechRozm* 12v, 78; *ModrzBaz* 12; *SkarJedn* 204; gdzie wielkie okrucieńłtwá Litwá pogáni nád Kościołami [...] okázowála/ młode dziatki/ y łtárych mężow/ y báby połiekli *StryjKron* 406; *CzechEp* 216, 261; *WujNT* 719, 1.Tim 5 *arg*, Tit 2 *arg*; *GosłCast* 31.

W przeciwstawieniach: »mąż ... źwierzę« (1): *BielSpr* 49v *cf* W porównaniach.

[Ze względu na płeć] »mąż ... niewiasta (39), białągłowa (6), panna (3), nieboga, pani, towarzyska, żona« (52): dzýewko przywitay brata twego ktorzy nyenawidźy tak wżytkich nýewyáłł iako ý tý mężow *HistJóz* B4v; *FalZioł* V 113; *BielŻyw* 4, 75, 137; Przecz że thedy one niebogi maią być tak wzgardzone á podleyłze niżli mężowie. *GlabGad* A2v, A2, A2v [2 r.], A8v, D4, M; *March*³ V8; *RejZwierz* 13v; *BibRadz Eccle* 7/29; *BielKron* 27, 36v, 261, 297, 312 (8); *SarnUzn* E5; *SienLek* 26v, 27, 27v; co powieda że mąż iefł/ iáko formá/ á białągłowá iáko máteria. *GórnDworz* B3v, Hv; *BudBib* c2, *Deut* 22/5; *BiałKaz* D3; *BudNT 1.Cor* 10/8 [2 r.], 13; *CzechRozm* 154v; y obaczywłzy żołnierzá/ przelękl łię y záwołał: co łię dzieie? z pánnny łię łtał mąłz? *SkarŻyw* 341, 152, 341, 508, 559; *WujNT 1.Cor* 11 *arg*, 4, 7, 8 [2 r.], 9 [2 r.], 14, Yyyyy3v; *SkarKazSej* 669a; *RybWit* B3v.

[Ze względu na wiek, wzrost i dzielność] »mąż ... dziecie (4), dziecina, karzeł, niewieściuch, obrzym, w dziecińłtwie« (8): *PatKaz III* 118v; A nie tylko dzieciom ále y iuż łtáłym mężom godzi łię tak

połtępować. *KwiatKsiąż* N4; Bo ty rzeczy z Mężow dobrych czynią niewieściuchy *BielSpr* b2v; *RejPosRozpr* c; *ModrzBaz* 51; *CzechEp* 92; *WujNT* 1.Cor 13/11; *SkarKaz* 514b.

W porównaniach (23): bo yle zalezalo na criftuła myal czyalo yako mążz nye yako obrzym any yako karzel *PatKaz III* 118v; *HistAl* D8v; *Leop Iob* 38/3, *Prov* 6/11, *Is* 42/13, *Ier* 23/9, 50/9; *BibRadz Iob* 40/2; *BielKron* 312; *RejPos* 312v; Przes Lás fie rozumie płochość Záięcza/ áby do niego żadny nie vćiekał iáko źwierzę/ ále fie bronіл iako Mąż w polu ná przełtrzeniu. *BielSpr* 49v; *BudBib Ps* 87/4[5], *Ier* 6/23; *SkarŻyw* 46; *StryjKron* 350. Cf »(wszyscy) jako(by) jeden mążz«.

Tłumaczenie i etymologizacja obcojęzycznych imion i nazw (4): Rzeczon był Diphes/ to ielt/ dwoygá przyrodzenia mążz *BielKron* 27, 69; Zá czáfem Niemce z ichże włafnégo ięzyká przezwano *Garmanos*, iákoby *Garman*/ cáły mążz *JanNKar* D, D.

W charakterystycznych połączeniach: mążz apostolski (6), (o)baczny (3), bezbożny ((nie)pobożny, niezbożny, nabożny, ku pobożności skłonny) (17), biegły (6), bitny (ku bitwie, godny do bitwy) (4), błogi (2), bogobojny (bojący się Boga) (11), bogomyślny, b(ł)ogostawiony (19), bojow(n)y (do boju, godny a. gotowy, a. przebrany ku bojowi) (9), chwalebny (przenachwalebniejszy, (po)chwalon(y)) (7), (za)cny (zacności, cnoty (pełny), co nazacniejszy, w cnotie doświadczony a. okazały, ku cnotam zrządzony a. skłonny, cnotami ozdobiony, (nie)cnotliwy, zacnie urodzony, cnotliwego zachowania) (148), (po)częsny (3), (wy)ćwiczony (4), (staro)dawny (3), dobry (co (na)lepszy) (76), dobywający miecza (2), dorosły (urosty) (3), dostojny, doświadczony (10), dowcipny (5), duży (9), dzielny (dzielności) (7), (po)dziwny (6), fortunny, godny (co godniejszy, osoby godnej) (17), grzeszny (3), jezdny (5), języczny, kłamlivy, krześcijański, łaskawy (3), mądry (obcowania mądrego, pełen mądrości, napelniony mądrością) (31), mężny (serca męskiego) (10), miłosierny (miłosierdzia) (7), miły (Bogu) (6), (nie)mocny (co mocniejszy, umocniony) (43), (wiel)możny (co możniejszy, familiej możnej) (15), nienaganiony (niezganiony) (2), niepospolity, nieszczęsny (szczęśliwy) (3), opatrny (6), oświecony (2), pamięci ([jakiej] godny) (6), pieszy (5), poczciwy (poczciwości, czci, uczciwy) (9), pogański (2), pokorny (2), prawdziwy (prawdę miłujący) (3), prawy (co nieprawszy) (4), przedni (co naprzedniejszy, domu przedniejszego) (15), (po)radny (4), rozsądny, roztropny (roztropności) (11), (nie)rozumny (rozumu, doświadczony w rozumie) (12), rycerski (biegły a. doświadczony w rycerskich rzeczach a. dzielnościach, świadomy sprawy rycerskiej, w sprawie rycerskiej stojący) (15), serca (wedle serca) (8), silny (siły, bez siły) (5), sławny (sławy (godny)) (35), spaniały (spaniałego serca) (2), spokojny (pokoju) (4), (nie)sprawiedliwy (sprawiedliwie żywiący) (18), sprawny (co nasprawniejszy) (14), stały (stałości, stałego serca, stałej myśli) (8), stary (starego wieku) (19), (nie)stateczny (12), ślchetny (szlacheckiego stanu a. rodzaju, ślchetnie urodzony, z ślchetnego a. ślacheckiego domu) (16), (nie)śmiały (serca śmiałego) (13), (na)uczony (uczenia, nauki, biegły a. doświadczony w naukach) (33), udatny (6), (nie)umiejętny (3), urodliwy (urody, urodziwy) (10), waleczny (godny ku walce) (21), (po)ważny (przeważny) (12), wielki (wzrostem, wielkiego wzrostu) (45), wierny ((pełen a. godny) wiary, w wierze prosty) (19), wojenny (w wojnie ćwiczony, chwalebny w wojennych rzeczach) (4), wyborny (co nawyborniejszy, na wybor) (21), wybran(y) (4), wymowny (wymowy) (6), zasłużony (2), zawołany (2), zbrojny (uzbrojony, we zbroi) (16), złościwy (2), zły (co nagorszy) (8), znaczny (4), znamienity (6).

Przysłowia: Mążz rołtropny ieden raz błądzi. *BierEz* K.

bo lepffy iest mąż pokorny nad męża motzného *OpecŻyw* 35.

Wítań ty á rzuć fię ná nas/ bo iáki mąż/ (takie) męftwo iego *BudBib Iudic* 8/21.

Wyrażenia: »mąż Belial [= szatana]« = *człowiek niegodziwy*; *vir Belial Vulg* (2): A thák oto mowił Semei láiąc Krolowi: Wynidź/ wynidź mężu krwey/ á mężu Beliál. *Leop* 2.Reg 16/7, 2.Reg 20/1.

»mąż boży« = *homo a. vir Dei Vulg, PolAnt* (73): *GliczKsiąż* D8v, H2; Pyońká pierwfza Moizefzá mężá Bożego *LubPs* gg2v, T6, gg3v; *Leop* 3.Reg 13/4, 5, 6 [2 r.], 7, 8 (18); *BibRadz Ios* 14/6, 4.Reg 7/2, 1.Par 23/14, 1.Esdr 3/2, *Ps* 89/1; *BielKron* 84v, 85, [85²], 95; *SarnUzn* B6v; *HistRzym* 38, 45v, 124v; *RejZwierc* 202v; *BudBib* 1.Reg 2/27, 3.Reg 13/29, 31, 17/18, 24 (21); *HistHel* B2v; *CzechRozm* 103, 124, 198v; *SkarJedn* 303; *SkarŻyw* 212, 249, 250, 497, 498 [3 r.], 544; *CzechEp* 38; *WysKaz* 38.

»mąż czysty, prawy« = *prawdziwy mężczyzna*; *verus mas Mącz* [szyk 8:6] (8:6): MAło tho rużyło Koryolaná iáko mężá práwego *BielKron* 109; Bo to iakoby fzkóła młodych ludzi była/ Skąd mężow cziftych potym wychodziło fiła. *KochSat* A2v; *Mącz* 431b; *GórnDworz* Hv, Q6v [2 r.]; *BielSpr* b2v; *MycPrz* I C4v; *PapPan* Dd2; *BielSen* 18; *KochPieś* 12; *BielRozm* 3; *OrzJan* 87; *KmitaSpit* A2v.

»mąż doskonały [= *pełen zalet*]« = *vir perfectus Vulg, PolAnt*; *vir integer JanStat* [szyk 15:2] (17): *KromRozm III* G8; Iefli kto (nikogo) nie obraża flowem/ ten dołkonáły iest mężem/ ktory y wżyfłtko ciáło w vzde w práwić może. *Leop* *Iac* 3/2, AAA4v; *BibRadz* *Gen* 6/9, *Eph* 4/13; *HistRzym* 97v; *GrzegŚm* 33; *KuczbKat* 5, 335; *RejPosRozpr* c [2 r.]; *BudBib* *Gen* 6/9; *BudNT* *Iac* 3/2; *WujNT* *Eph* 4/13, *Iac* 3/2; *SarnStat* 49; Ták człowiek/ gdy ná fkálny prąd nienáwátlony Tráfi/ á plec fówy mocny nieporużony/ Stáwi ná fczekotliwé á odlotné wáły/ Ten fam mężny Bohátyr/ y mąż dołkonáły. *GosłCast* 42.

»mąż doskonały [= *dorosły, w pełni ukształtowany*], zupełny« [szyk 4:3] (6:1): gdy y w tym/ nye tylko od mężow dołkonáłych/ ále y od byáley płci y od dzyeći/ yeft zwycyęzon/ záczał rozmaíte á przeciwne błędy myędzy krześciányń śiac przez kácerze/ pod poftáwą flowá Bożego. *KromRozm I* M4; fkądby przykazánie Chrześcijáńfkiey pobożności poiąć/ y we wżyfłtkim nabożeńftwie wpráwieni byc/ á zátym ták zlekká w Pánu Chriřtuřie rośc mogli/ áżby mężmi zupełnymi zá Bożá pomocą zořtáli *KuczbKat* 130; *SkarŻyw* A5, 328; *CzechEp* 149, 178 [2 r.].

»mąż duchow(n)y« = *prorok*; *vir spiritalis Vulg* (2): wiedzćie Izráelá (być) głupiem Prorokiem/ fíalonego mężá duchownego, *Leop* *Os* 9/7; dozna Izráel fprofnego proroká/ fzaleńcá (y) mężá kłamliwego⁸⁰ (*marg*) wł: Mężá duchownego. (-) [*virum ventosum*] *BudBib* *Os* 9/7.

»dwu mężow« (2): *Duumviratus* – Panowanię dwiemamezom zlieconę. *Calep* [345]b, [345]b.

»dziesięć mężow, dziesiątny mąż« = *w starożytnym Rzymie członek dziesięcioosobowego kolegium powoływano do różnych celów*; *decemvir Mącz* (8 : 1): *BielKron* 119 [6 r.]; *Decemvir*, Dziesiątny mąż. *Mącz* 79c; *Prohibitibus minaciter Decemviris*, Nád frogie zákazánie Dziefiáci mężow rády. *Mącz* 222a, 313d.

bibl. »(wszyscy, mnostwo) jako(by) jeden mąż« = *bez wyjątku, razem, zgodnie*; *quasi vir unus Vulg*; *tanquam vir unus PolAnt* (8): Thedy zięlá boiaźń Páńłki lud/ y wyřfli wżyfłtcy iáko ieden mąż. *Leop* 1.Reg 11/7; *BudBib Iudic* 20/1, 1.Esdr 3/1; *SkarJedn* 204, 326; *SkarKazSej* 673a, 674a, 677b.

»kościelny, starego kościoła mąż« = *ojciec kościoła* [szyk 2:1] (2:1): á fłyfyzfz co tu mowi fтарыego kościoła mąż [Chryzostom]? *KrowObr* 17v; Opułzczam innych [...] bez lidzby Doktorow innych kościelnych mężow náuką y fwiątobliwością wżemu fwiátu znáiomych *SkarJedn* 121; *SkarŻyw* 142.

»mąż kościelny« = *duchowny* (2): Ku mężom fędzyom/ kołczyelnym/ zakonnykom/ prawnykom przyficz/ dobry czałz. *Goski* A2v; *HistRzym* 41.

bibl. »mąż krwie(j), krwawy, winny (a. napełniony) krwie, ręki krwawej« = *bezpośredni zabójca lub odpowiedzialny za niesprawiedliwie przelaną krew; vir sanguinis Vulg; vir sanguinolentus PolAnt* (5:4:2:1): Mężowie krwie/ y zdradliwi/ nie będą dzielić dniow fwoгих *TarDuch* A5v; Nie raczi tracić boże moy ze złołtniki dułze moiey/ ani z mężmi krwawymi zywota niego. Męże krwawe zowie thy ktorzy niesprawiedliwie fądzą, biorącz dari za ktore skazuia na fmierc niewinnie. *WróbŻolt* 25/9, 58/3; *LubPs* Ov, eev; *KrowObr* C2v; *Leop* 2.Reg 16/7; *BielKron* 29; *BudBib Ps* 5/6[7], 58/2[3]; Mąż okrutny/ ręki krwawéy/ Nigdy twarzy twéy fálkawéy Nie ma vznąć *KochPs* 7.

»męskość męża« (1): panowanie okazuje męłkość męża *BielŻyw* 12.

»mąż z [jakich] mężow« (1): (*nagł*) Mikołay Herbort z Dzyedziłowá. (-) [...] Práwie to iefł pan s pánow á mąż z zacnych mężow *PaprPan* Xv.

»puł męża« = *mężczyzna zniewieściały; semivir Mącz, Cn; semihomo Cn* (2): Semivir, Puł mężá/ mdły/ niefmiáły/ niewieści. *Mącz* 498c, 382a.

»stary mąż« [*w formule magicznej, o sierpnie*] (1): fłch Byłmo Szoka człowyeku vmye zegnac z thymi flowi, wzyącz fzyerp y mowycz. Sthari mązv zegnalefz yare y ozymye, fpadz ze themv krzczonemu człowyekowy Byłmo zoka *LibMal* 1544/89.

»mąż fwięty (a. prześwięty), fwiętego zywota« = *vir sanctus Mącz, PolAnt, Modrz, Vulg; vir divinus Modrz* [szyk 79:31] (108:2): Iozeffie mężu náfwiętfłfi/ á bogu mily/ [...] oddáwámy tobie tę dółtoyną dziewitkę *OpecŻyw* 5v, 6v; *PatKaz III* 143; *MiechGlab* 48; *LubPs* hh4v, ii; *KrowObr* 171v, 192, 205, 230v, 233; *RejWiz* 96v, 155v, 177v, 178, 179, 184v; *BibRadz I* 138c marg, 423c marg; Abowiem/ iáko piłze Iozephus/ pomázáli fobie byli Zydowie ręce krwią niewinną Prorocką y Bożych wybráncow/ zwálzczá fwięzo/ gdy Pána Kryftulá/ po nim Szczepaná/ y obá Iákubá męże cnotliwe fwiętych zywotow/ pomordowáli. *BielKron* 146, 67v, 84v, 87, 97, 132 (26); *Mącz* 156a, 366d; *SarnUzn* G5v; *RejAp* 94, 161; *HistRzym* 38, 40v, 125 [2 r.], 126; *RejPos* 320v; *HistLan* E3v; *RejZwierc* 124v, 199v, 205v [2 r.], 265; *RejPosRozpr* c3; *HistHel* A, By, B2, B4v, C4v; *BiałKaz* K2v; *BudNT Mar* 6/20; *CzechRozm* 103v [2 r.], 229v; *ModrzBaz* 56, 80v, 127; *SkarŻyw* 30, 107, 211 [3 r.], 213, 241 (25); *NiemObr* 120; *PaprUp* D3, F4, H2v, H3v, K3, K4v; *GrabowSet* G2; *WujNT Mar* 6/20.

Zestawienia: »dziki, leśny mąż« [*w tym: dziki a lesny* (1)] = *satyr; miro Mymer¹, BartBydg; mirator BartBydg; pilosus Vulg; daemon PolAnt* [szyk 13:5] (16 : 5): *BierEz* S3 [2 r.]; *Mymer¹* 28; *BartBydg* 91; *HistAl* K6v; *Leop Is* 34/14; *RejFig* Aa3 [2 r.]; *BielKron* 318, 444; *KochSat kt*, A2; Iáko to mam rozumieć [!] że leśni Mężowie Są Miłtrzámi wálzými/ y morłcy Bogowie. *Prot* A2, B3; *GórnDworz* li6; *BudBib Is* 34/14; W lefieh látá fwe trawiem z Fauny rogátemi/ Co wy podobno mężmi zowiecie dzikiemi. *KochDryas* [A3]; *KlonŻal* B.

»wodny mąż« = *bożek morza; Nereides Mymer¹, BartBydg* (2): Nereides. wálferman. wodny mąż. *Mymer¹* 28; *BartBydg* 97b.

»wodny mąż« = *znak zodiaku; Wodnik; Aquarius Murm, BartBydg (2); Murm 4; Aquarius, wodny mąszh, vodnyk, signum zodiaci BartBydg 12b.*

Szeregi: »(tak) mąż (jako) i białągłowa« (3): prosił od niego/ áby mu były dány lińthy do miálfhá Dámálfzku/ [...] iż iefliby thám nálażł iákíe ludzi/ thák męże iáko y białągłowy tey náuki Kryfthufowey/ áby zwiázawfzy przywiódł ie do Ieruzalem. *RejPos 282v; WujNT 719, Tit 2 arg. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.; w przeciwstawieniach 6 r.; to połączeniach niewspółrzędnych 3 r.].*

»mąż albo bojownik« (1): Gdie [!] oni dziwni mężowie ábo oni frodzy boiownicy co ná iednym fwiecie przeftác nie chcieli á drugiego fzukáli. *RejZwierc 87v.*

»mąż i chłop« (1): Iuż y pánny mdłe/ y boiáźliwe/ męże y chłopcy/ w miłości Rzeczypołpo: y fzkod dla niey podeymowáníu przechodzą. *SkarKazSej 669a.*

»mąż albo człowiek« (1): Ani fie w tym I. M. czúie: że wcielenie ktore twierdzi/ w niwecz obráca/ gdy iuż przedtym/ niż do tego z Máryey pánny wcielenia przyfzło/ powieda być tákiego fyna/ ktory był mężem/ ábo człowiekiem zaráz *CzechEp 262. [Ponadto w połączeniach niewspółrzędnych 16 r.].*

»tak dziewczka, jako mąż« (1): Ktoryby też zábił á zarázem vmárł fługę fwego/ ták dzyewkę iáko mężá/ będye winien grzechu y pokuty *BielKron 44v. [Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.].*

»(ani, nie tyl(k)o, chocia, jak(o)) mąż, (i, ani, jako (i), tak (i, też), ale (też) i, chocia, a, albo) niewiasta; od męża aż do niewiasty; mąż z niewiastą« = (*nec*) *vir* (*nec, et, ac, vel*) *mulier; a viro* (*et neque ad mulierem Vulg, PolAnt; vir cum muliere PolAnt [szyk 68:5] (67;3;3): aby wízelky obyczay czlouyeczego rodzenya był uypelnyon yadam fyą przefz mąza y nyeuyafly narodził yeua zmaza krom nyeuyafly my wízytczy y panna marya zmaza y znyeuyafly *PatKaz III 89-89v, 138v; Drugi vrząd ich [nerek] iefł zachowawać w fobie fpermę to iefł, náfienie albo plemię męźłkie ku rodzeniu człowieka potrzebne/ ktoreż więc bywa wypufzczano czałow fwych gdy bywa opczowanie męża z niewiaftą. *GlabGad Fv; HistAl H6v; KromRozm III F7v; KrowObr 184, 221v, 222 [2 r.]; Tedy przyniofl Ezdrás Bífkup zakon wflyfthkiemu mnoftwu ich od mężá áż do niewiálfthy *Leop 3.Esdr 9/40, Ex 35/29, 36/6, Iudic 9/49, 3.Esdr 9/41, Mar 10/6 (11); BibRadz Ex 35/22, Ios 6/21, Iudic 9/49, 51, Esth 4/11, Act 5/14, 9/2; BielKron 261, 450v, 456; BialKat 190v; GrzegŚm 59; WujJud 144; BudBib c2, Deut 17/2, 5 [2 r.], 1.Reg 22/19, Esth 4/11; BudNT Act 22/4, 1.Cor 11/10 [2 r.], 11; CzechRozm 28, 33v, 78, 158, 159v, 258; SkarŻyw 114, 206, 259 [2 r.], 363, 502, 519; CzechEp 338; WerKaz 285; WujNT Act 5/14, 8/3, 12, 9/2, 17/12 (13); SkarKazSej 668b. [Ponadto w połączeniach szeregowych 10 r.; w przeciwstawieniach 39 r.; w połączeniach niewspółrzędnych 13 r.].****

»nie tylko mąż, ale i pani« (1): iż pan Bog z dawna dawał kroleftwu polfkiemu ku zachowaniu iego mądre rządziciele, nie tilko męże zacne, ale też y panie flachetne *GlabGad A3. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.; w przeciwstawieniu 1 r.].*

»rycerz, (i, abo) mąż« [szyk 4:3] (7): O mężowie y rycerze moi namocniejszy ktorzyfście do thych czałow woienne nieprzeftpieczności podeymowali izali dla niedofatku koni macie rofpaczać *HistAl D2; LubPs bh2v; Goski A2v; BO* oto Pan Iehowa Ceweoth odyimuie z Ierufzalimá y z Iehudy [...]. Rycerzá y mężá walecznego [*Fortem et virum bellicosum*] *BudBib Is 3/2; CzechRozm 106; Calep 480a; GrabPospR K4.*

»tak (nie tylko) mąż, jako i (ale i) żona« (2): A wiele też zbytkow wychodzi/ Przechody przyrodzonymi/ ták v mężow/ iáko y v żon. *SienLek* 32v; *BielSpr* 67. [*Ponadto w przeciwstawieniu 1 r.; w połączeniach niewspółrzędnych 7 r.*].

W przeni (5) :

a) *W opisie gwiazdozbiorów noszących nazwy istot żywych* (4) : Nie dáleko téy głowy okrutného węźá/ Widác żáłoŃny wyraz pokłękłého mężá. *KochPhaen* 3, 3, 17, 23.

b) *W antropomorfizowanym opisie gry w szachy* (1) :

W połączeniu ze współrzędnym rzeczownikiem męskoosobowym (wyraz „mąż” nie jest konieczny dla sensu) (1): Ták tedy mówią gracze náuczzeni/ W ciesni mąż Rycerz/ á Pop ná przeŃtrzeni. *KochSz* B2v.

a. *O istotach nadprzyrodzonych* (73) :

α. *O Bogu* (2) : Iehowáh mążz waleczny [*vir bellator*]/ Iehowá imię iego. *BudBib Ex* 15/3; *GrabowSet* H.

β. *O aniołach i innych posłańcach Boga; vir PolAnt, Vulg* (70) : Odpowiedział na to Atila yż wedle Papieža Leona widział kraŃne⁶⁰ męża w duchownim odzieniu Ńtojącego *MiechGlab* 57; *MurzNT Luc* 9/30, 32; *Leop Ez* 9/11, 10 *arg.* 2, 3, 6 (9); *BibRadz Gen* 18/2, 16, 22, 19/5, 8 (12); *BielKron* 15v [2 r.] 47; *BudBib Gen* 18/2, 32/24, *Ios* 6/1 [5/13], *Ez* 9/11, 10/2 (10); *BudNT Act* 10/30; A inŃzy potym dwá [*aniołowie*] Lotá z Sodomy wywiedli y Sodomę podwrocili: ktorzych też weŃpołek wŃzyŃtkich mężámi MoyżelŃ názywa. *CzechRozm* 8; Gdyż áni tám zaráz/ áni potym gdzie indziej/ Aniołá onego nie zowie piŃmo Ń. Ńynem Bożym/ áni Ńłowem Bogiem/ á mężem go y Bogiem Iehowá támże y indziej názywa. *CzechRozm* 42; *SkarJedn* 191; Bo widzieli/ iáko drogę włáná y Ńwietná od klaŃztoru iego/ alŃz w niebo idáca/ przy ktorey mążz ieden zacnoŃci wielkiej Ńtał *SkarŻyw* 253, 20, 74, 98 [2 r.], 99, 227 (13); *MWilkHist* G4v; *StryjKron* 532; Ináczey być nie może [...] iedno iŃ ty oŃoby były Bogiem w náturze [...] Anioły zááię z vrzędú/ iŃ byli poŃłáni: á w poŃtáwie zwierzchniey byli mężámi/ ktorzy prawdźiwie iedli y pili *CzechEp* 213, 263; *WujNT* 116, *Luc* 9/30, 32, 24/4, *Act* 1/10, 10/30, s. 440.

W charakterystycznych połączeniach: mąż dziwny, jasny (3), *krasny, nawiedzający, nieznamy, piękny* (2), *podrożny, poważny, smutny, stojący* (3), *straszliwy, ubrany* (4), *wchodzący, wielki, wsiadający, zacnoŃci; osoba męża, ukazanie się; czestować męża, posadzić, potkać, słyŃzec, ujrzeć* (2), *widzieć* (5); *mężem być, nazywać* (2).

Wyrażenia: »mąż anielski« [*szyk 1:1*] (2): on im powiedział: [...] dwá mężowie AnielŃcy po bokách PapieŃkich z mieczmi Ńtali grożác mi Ńmierciá *SkarŻyw* 318, 318.

»boski mąż« (1): Trzy one BoŃkie męże Abráámá náwiedzáiące [...] chlebem proŃtym czeŃtowano *LatHar* 200.

»niebieski mąż« (1): A przed zakonem ielŃcze/ pod drzewem/ trzy one niebieŃkie męże Abráám poŃádźil *LatHar* 189.

Szereg: »mąż, to jest anjoł« (1): A w ten czás mąż/ to ielŃt Anioł/ chodził s nim zápáfy áż do ráná *BielKron* 15v.

γ. *O wizji szatana* (1) : Co widząc Ńzátan/ rozmáiicie go kuŃzac zdobrej Ńwiętey drogi/ zwieŃć chćiał. Raz [...] vkázał mu Ńię mążz kraŃny z dłuęá brodá Ńtáry/ y rzekł do niego *SkarŻyw* 308.

2. *Mężczyzna poślubiony kobiecie, małżonek; maritus Murm, Mącz, Calag, Cn; vir Mącz, Cn; coniux Calag, Cn; dominus Mącz; compar Cn* [w tym: czyj (458): *pron poss* (291), *G sb i pron* (163), *ai poss* (4)] (1559) : yakom ya szamowthor nyeprzysethl szwlocznyamy do domv mąs(z)a thwego *ZapWar* 1503 nr 1929, 1505 nr 1994, 1508 nr 2026, 1513 nr 2132, 1519 nr 2185 [2 r.], 1520 nr 2254 (23); *March*¹ *Wiet* Av; Y włafny mąż musi wyniść/ Kiedy zóna ma porodzić *BierEz* Nv; Krotkoć niewiáftá żáluie/ Choćiac się ták okázuie: A w ten czás gdy mąż vmiera/ Sobie innego wybiera. *BierEz* O2v, B3v, B4 [2 r.], B4v, C3v, C4 (27); *OpecŻyw* 50 [2 r.]; Ale hanna ízwyata bądacz wfmątku nyeobaczyła kády ízedl yey mąż yoachym *PatKaz II* 63, 64, 86; yacob urodzyl yozeptha mąza maryey *PatKaz III* 133, 97, 104v, 105v, 106; *Murm* 169; *HistJóz* A3v; *FalZioł* IV 47d, 56a [3 r.]; *BielŻyw* 53 [2 r.], 67, 69, 166; *GlabGad* P8v; *MiechGlab* 31; widzą [...] Żniwa c[ud]zego nasienia, Dzieci nie swego rodzenia. A wždy szaleni mężowie Wierzą tej fałecznej mowie *BierRozm* 3; *March*³ V8v; iesli pani Wolfowa vmarla pierwei nyzli mąż iey nyewzyąwschi thich pyenyedy [...] thedi mąż iey. y zadny ynschy człowiek nyema sye vpomynacz panom exequtorom thich pulthora seth zlotich *MetrKor* 59/76; *RejRozpr* H3v; *LibMal* 1544/85v, 1545/104, 104v, 1546/115v, 1549/150v, 1551/160v, 1552/167v, 172 [2 r.]; *LudWieś* B3v; *RejJóz* C8; *SeklKat* H2v [3 r.], Kv, Q2; *HistAl* H3, H3v, Iv; *MrowPieś* A3v; Przypálf pod fię odzyenie ftráfzliwego wężá/ By tám iny nie rufzał nád włafnego mężá. *BielKom* C6v, n1b 6, G5 [2 r.], G6 [2 r.]; y dla tego áby wżdam Abram mąż yey mógl myeć potomftwo/ dozwoiła mu famálf z dzyewką rzędná Hágár małżeńftwo mieć. *GliczKsiąż* C2v, C2 [2 r.], D5, P5v; Swak/ ieft íieftrzyn Mąż. *GroicPorz* gg4v, gg3 [2 r.], gg3v [5 r.], gg4, gg4v [2 r.], hh4 (23); *KrowObr* 13, 62, 221, 223, 223v, 230v, 232; *Leop Gen* 16/3, *Deut* 25/7, 11, *Iudic* 14/15, 20/3 (22); Wdowá po mężu przy czym ma ořtác. *UstPraw* B2v, B2v [5 r.], B4 [2 r.], B4v, H [2 r.]; *RejFig* Aa5 [4 r.], Aa5v, Bb4v, Ccv, Dd5v, Dd6, Ee2v [2 r.]; *RejZwierz* 11, 20v, 21, 44, 44v [2 r.], 47 marg, 47v; *WyprKr* 124v; Tedy rzekł Adam/ Toć teraz ieft kość z kości moich/ y ciáło z ciáła moiego/ á dla thegoż oná będzie názwana mężatká/ bo ieft z mężá wziętá. *BibRadz Gen* 2/23, I 2b marg, *Gen* 3/6, 16, 4/1, 16/3 (43); *OrzRozm* P2v [2 r.]; niewiáfty Rzymfkie [...] z iedney ftrony prořly oycow bráciey á z drugá ftronę mężow/ áby fwey krwi miedzy łobá zyęciowie s fzurzami y s świekry nie rozlewáli. *BielKron* 100; Na thych wyfpach fprofne obyczáie máią lud pogánfki/ zwálzczá około małżeńftwá/ ábowiem máią to łobie zá poczćiwá rzecz/ kiedy Kfiązę pierwey niż mąż Krędenc vcźyni. *BielKron* 448v, 1v, 12, 12v, 14v, 15 [3 r.] (114); Viroza, Iurzna białá głowá/ mężá chcáca. *Mącz* 498d, 94a, 143d, 144a, 189d, 194c (18); *RejAp* 141; álem wdi miał nádzieię/ żeś mie w. m. zá mężá vprořić łobie miałá. *GórnDworz* R5v; przypátrż fię temu káždy/ iáko tám [...]/ gdzye mátká dziewcze/ mąż żenie niewierzy/ [...] naywięcey fię y tego/ y owego/ záwadza. *GórnDworz* Aa3, B3, R6, Y2, Y2v, Y3 (29); A gdy páni rzędem miedzy vbogimi chodźiła: przyřzła ku Gwidonowi mężu fwemu *HistRzym* 82v, 9v, 10 [4 r.], 54v, 82v [3 r.], 92 [3 r.] (23); *RejPos* 42, 43 [5 r.], 175v, 270, 271v (12); *BiałKat* 58v, 190v, 371 [6 r.]; Mąż wodką z Rożey kropi/ niewie co fię dzieie/ Páni czápkę przepiła/ á s niego fię śmieie. *BielSat* C2; Rozday teź nam Vrzędy/ według fwey godnořci/ Kánda będzie rzádnieyřa/ niż mąż w fwoiey włořci. *BielSat* [I4]v, C2, Dv [4 r.], D2v, D3 [2 r.], [I4] [2 r.]; *HistLan* C3; *KuczbKat* 250, 255, 260 [9 r.], 320 [2 r.], 350 [3 r.]; *RejZwierz* 33v, 34, 47, 55v [2 r.], 124v (9); *KochMon* 21, 34; *WujJud* 122, 210v; Bądż fierotam iáko Oycem/ á mátcie im miałto mężá. *BudBib Eccli* 4/10, I 92b marg, *Num* 30/7, 8, 10,

Deut 22/18 (15); *BudNT* 1.*Cor* 14/36, *Tit* 1/6; Bo nietylko z łrony mężá/ ktoremu oddaná była zá żonę/ ále też z łrony łamey matki/ należec będzie Iezus do potomłtwá Dawidowego. *CzechRozm* 150, 85v, 129v, 134 [2 r.], 145v, 150 (21); *KarnNap* F3v, F4 [2 r.], G2; *ModrzBaz* 32v [2 r.], 49, 53v, 54, 55, 76; *SkarJedn* 135; Iákoż ia niewłtydliwa przed oczy tve naprzod/ Mężu moy miły/ przyde/ y łpráwę o łobie Dawác będzie? *KochOdpr* Bv, A3v [2 r.], C2v; V Filaku łnac niewiáftá/ prze choroby łwéy długié á łmrodliwé lat kilkonaście niezáftánowienié [...]/ mężowi y łobie przemiérzwłzy/ w ładzawce Ciepliczný vtopié łye chciáá *Oczko* 11v; *Calag* 140b; *SkarŻyw* A5v, 35 [4 r.], 86, 101, 102 [2 r.] (59); *StryjKron* 61, 467; Tak łzę też zona yego włáfná Anna Tak też opłzuye Męszewy Swemu Łukasze swá czáftkę po swy smyerczy *ZapKóscier* 1583/40, 1584/44, 45, 1585/56, 56v [2 r.], 62, 1586/63v, 1588/79 [2 r.]; mnie zmym miłym włzedy Mężem dobrze być mułi *KochFr* 86, 23, 59, 70, 81 [2 r.], 86 (11); *KlonŻal* B2 marg; *KochDz* 108; *KochSz* C3; *KochWz* 136 [2 r.], 139 [3 r.]; *ReszHoz* 130 [3 r.], 131; *WerGośc* 218 [2 r.] 219 [2 r.]; Naprzod áby były poddáne mężóm/ pod ktorá poddáność poddáł Pan Bog Iewę Iádámowi *WerKaz* 288, 282, 284 [6 r.], 286 marg, 287 [6 r.], 288 (36); *BielSjem* 2, 3, 4 [2 r.], 6 [8 r.], 7 (34); *KochPam* 82; Iam tylko łamá bez mężá zołtáá *KochPieś* 19, 1, 14, 50 [3 r.]; *KochSob* 66, 71; *PudłFr* 23, 28 [3 r.]; *ArtKanc* N11, R17v; *BielRozm* 18, 24 [2 r.], 25 [2 r.], 28; *GórnRozm* D [2 r.], Hv; *ActReg* 130; Nubilis – Meza mozná [= *dojrzała do małżeństwa*]. *Calep* 706b, 451b, 856b, 1127b; *Phil* L3; *GórnDworz* 9, 10, 16, 35, 38 (13); *KochFrag* 45; [Grzechy przeciwko szóstemu przykazaniu:] Żywienie łyná z cudzołóftwá pewnie poczętego/ nád wolá mężá łwego. *LatHar* 117, ++2, 326, 448, 684; Ale chcę ábyście wiedzieli/ iż káżdego mężá głowá iest Chrıstus: á głowá niewiáfty/ mąż: á głowá Chrıstufowá/ Bog. *WujNT* 1.*Cor* 11/3, *Matth* 1/16, 19, s. 4 [2 r.], 22, *Mar* 10/2 (43); *WysKaz* X2 [2 r.], X2v [2 r.]; *SarnStat* 590, 591, 599 [2 r.], 629 [4 r.], [630] (43); Biádá mężowi, ktory podłegł zenie. *KlonKr* C2; *KmitaSpit* C [2 r.]; *SkarKaz* 8b, 314a, 387a [2 r.], 454b, 580b; *CiekPotr* 29 [2 r.], 46; Y domołtwá pátrzyć bez łkłádu niewiściégo [!]/ Który y nam y mężóm mnoży wiele złégo. *GosłCast* 45, 15, 22, 30, 32, 38 (10); *PaxLiz* B, B4, D; *SkarKazSej* 693b [2 r.] 705b; *SapEpit* [B]2v, B4v; *KlonWor* 58, 59 [4 r.], 61, 63; *ZbylPrzyg* A3v, A4 [4 r.], Bv [3 r.], B2 [2 r.], B2v, B3, B4v; [Barzo pewni thaynik iest mądroscy tbesz i w mązech mocz mylczcz o takim szczesczyv iakye oná podkalo. *ModłKobiet* 24].

W połączeniach szeregowych (24): Ktore łą dobre vczinky tego przykazania Bożego? (–) Zedać aby pan Bog dal (dobrá/ żonę/ męża/ dziatki/ czelać/ dobytek/ iako y tobie dal) bliznemu twemu *SeklKat* N2; *KromRozm* I Gv; *BibRadz* Num 30/17; *BielKron* 104; *GórnDworz* Z2, Z6v, Mm4; *HistRzym* 37; *RejPos* 300; *RejZwierc* 76; *KochMon* 24; *SkarJedn* 20; *NiemObr* 8; *GórnRozm* D4v; *GrochKal* 21; *GórnTroas* 75; *WujNT* Col 3 arg, s. 782 [2 r.]; *SarnStat* 1172, 1270, 1275; Przeto poday łyny ich ná głod/ y przywiedz ich w ręce mieczá: niech żony ich zołtáńá bez potomłtwá/ y wdowámi: á mężowie ich niech będą wymordowáni łmierciá: młodź ich niech nie będzie wybita mieczem ná woynie etc. *PowodPr* 19; *GosłCast* 36.

W przeciwstawieniach: »mąż ... brat« (1): nauczył żonę y prołł/ áby go brátem zwáá á nie mężem *SkarŻyw* 283.

[Ze względu na płec] »mąż ... żona (40), niewiasta (3), pani (2), żeńska pięć (2), biaągłowa, niewiełcia płec« (49): *PatKaz* III 138v; *SeklKat* K3; *GroicPorz* gg2, gg3v, ii2v; *KrowObr* 140v [2

r.], 224 [2 r.], 225v, 230v; *RejWiz* 42v; *BielKron* 31, 120v [4 r.], 280v; *GórnDworz* Y5v [2 r.]; *HistRzym* 72v [4 r.]; ácz lye tho [szydzić z męża] rzedzý v niewiałt niż v mężów tráfia. *BiałKat* 371; Białymgłowam oddano błazeńskie vbiory/ A mężom ich liczmany *HistLan* F3; *CzechRozm* 197, 241v [2 r.]; *ModrzBaz* 32v, 33, 55; *WerKaz* 286, 289 [2 r.], 290 [2 r.]; Choćiam iá ieft żeńka płec/ w podwikę závita/ Gdy do rády muž idzie/ mnie o wśyftko pyta. *BielSjem* 4; Páni domá co chce to ie/ pije/ A muž w drodze iście nie vtyie. *BielSjem* 6, 5; *BielRozm* 18; Pan Chrístus przyzedł [...] tárgác pokoy zwierzchny á fałszywy: iáko gdy lyn ieft wierny/ á oćiec niewierny: żoná Kátholiczká á muž Haeretyk. *WujNT* 44, 1.Cor 7/2, 4 [2 r.], *Eph* 5 arg [2 r.]; *SarnStat* 1270 [2 r.].

W porównaniach (24):

Jako comparandum (10): *KromRozm III* E6v; *BibRadz Ier* 3/20; A on też nam iáko głowá nálzá obiecał opiekę/ obronę/ opátrność/ láfkę/ ták iáko dobry muž powinien poczćiwey małżonce fwoiey. *RejAp* 158, 174, 175v, 195; *BiałKat* 368v [2 r.]; *WujNT* 669, *Apoc* 21/2.

Jako comparatum (14): tedy to być muśi/ iż iáko Pan Chrístus z Kościołem swoim nigdy sie niedzieli/ ták też Zoná od Mężá/ ile sie zwiáfki Małżeńtwa dotycze/ odłączona być niemoże. *KuczbKat* 260; *KarnNap* F4; *ModrzBaz* 33; *ReszPrz* 9; *WerKaz* 286 [2 r.], 289 [3 r.]; A mężowie áby miłowáli żony/ iáko Pan Chrístus vmiłował kościoł. *WujNT Eph* 5 arg, *Eph* 5/22, 23, 24, 28.

W charakterystycznych połączeniach: muž cudzy (3), dobry (3), drogi (2), miłujący, miły (8), młody, nowy, obcy, obiecany, poczciwy (3), poświęcony (3), umarły (zmarły) (10), (nie)wierny (10), własny (12), właściwy (2), (nie)żyw(y) (żywiąc(y)) (8); muž białejgłowy, corki (4), dziecięcia, dziewczki, małżonki, matki (3), niewiast (3), panny (panienki) (4), siostrzyn (2), wnuczyn (wnuczki) (2), żony (23); bliski męża, brat (3), część, dług, dobra, dom (6), dziatki (dzieci) (2), dzierżanie, krewny, łoże, majątność (2), małżeństwo, miłość (2), posłuszeństwo (5), potomek (3), powinność (3), przyjaciel, przywianek, rodzicy, syn (2), żona (7), żywot; bać się męża (3), czcić, jednać, otrzymać, (o)płakać (4), pogrześć (2), (po)znać (4); męża godna (4), można, zdołająca; bez (przez, krom) męża poczác (poczęcie) (3); od męża požądana; mężowi obrzydzić, omierzić, poddana (21), (s)podobać się (4), (nie)posłuszna (5), powinowata, powolna, przemierznać, przyjemna, przysięgę zgwałcić; miłość ku mężowi, wiara; miłość przeciw(ko) mężowi; z mężem leżeć (2), małżeństwo, pojednać (zjednać) się (4), powadzić się, rozłączyć, sprzącać się; bliski po mężu, przyjaciel; przy mężu leżeć, trwać, zosta(wa)ć (3).

Przysłowie: Dobra niewiałtá á cudna ieft okráłá mężowi fwemu. *March*¹ A3 [*idem*] *March*³ V;

Zoná pilna cnotliwa/ mężowi koroná *BielKom* B8;

Káždác żoná cnotliwa/ yeftci zwyercyádło mężá fwego *GliczKsiqz* P5v;

Lecz iefli żoná mężá nieozdobi/ Mąż prózno robi. *KochPieś* 42, 42 [2 r.]. [*Ogólem* 8 r.].

Zwroty: »bez męża być« = *być panną lub wdową* [szyk zmienny] (2): *GroicPorz* t; A iefliby kto niewiałtę mężátą żadał łobie mieć zá żonę/ mnimáiąc żeby bez mężá byłá/ á niechciał iey mieć małżonką iefliby wiedział że mężá ma *KuczbKat* 350.

»dać mężowi ((za) żonę); dać męża żenie; (od)dana mężowi« = *wydać za mąż; ożenić; zamężna; dare viro PolAnt* [szyk zmienny] (6;1;3): Biádá mnie y wam fynaczkowie mili/ bo máthká wáfzá daná inemu mężowi. *HistRzym* 129, 72v [2 r.]; *BudBib Gen* 29/19, *Deut* 22/16; *CzechRozm* 153, 161;

A ty oycze/ y mátko/ [...] chętlwym fercem dźięćie fwoie: W rękę mężowi dayćie *KochEpit* A3v; *WisznTr* 3 [2 r.].

»męża dostać« (3): *BibRadz Eccli* 22/4; *StryjKron* 452; *Illocabilis* – Ta którą męża nie może dostacz. *Calep* [505]a.

»mieć męża [jakiego, kogo], [kogo] za męża« = *habere virum Vulg* [szyk zmienny] (12:2): ono xyżę wefeląc fie powyedyżał to fwey dźyewce/ mowyać iżby mu to wdziętno było by go chcyła myetz za męża/ ona fie rozgniewała dla tych flow/ mowyać yż nye chcyła myetz męża iętca albo więznia/ ale kroła albo fyne krolewskyego. *HistJóz* B3v; *BielKron* 8v; *HistRzym* 5v; *SkarŻyw* 101, 139, 150, 244; *CzechEp* 420; *BielSjem* 10; *PudłFr* 75; *WujNT* 1.Cor 7/13, s. 595; *PaxLiz* C2.

»mieć, mająca męża (a. [ilu] mężow)« = *być mężatką (a. kilkakrotnie zamężną), mężatka; habere virum PolAnt, Vulg; sub viro esse; nupta Vulg; maritata marito PolAnt* [szyk zmienny] (45:1): Iedná páni mężá miála/ A przednie go miłowála *BierEz* O2v, R4v; *OpecŻyw* 50 [3 r.]; *SeklKat* K3; *LibMal* 1554/193v; *KrowObr* 225v, 230v; *Leop* 1.Cor 7/34 [2 r.]; *BibRadz Gen* 20/3, *Num* 30/7, *Ioann* 4/17 [2 r.], 18, *Gal* 4/27; *BielKron* 120v [2 r.], 385v; *Maritus* [...] / *Manżonká/ żoná* mayąca mężá. *Mącz* 210a; *GórnDworz* Cc; *HistRzym* 33, 34v, 106; *KuczbKat* 350 [2 r.]; *SkarJedn* 344; *SkarŻyw* 242 [2 r.], 283 [2 r.]; *StryjKron* 547; *WerKaz* 286; *ActReg* 130; *Calep* 539a; *GórnTroas* 58; *WujNT Ioann* 4/17 [2 r.], 18, *Rom* 7/2, 1.Cor 7/2, *Gal* 4/27, s. 730 [2 r.]; *PudłDydo* A3v.

»ku mężowi mieć się« = *eufemistycznie: mieć stosunek cielesny (1)*: Dla pośpieżnego poczęćia/ weźmi kość z fercá ieleniego/ zębu słoniowego/ miálko tho vřkrobawřzy/ ma páni pić z winem/ [...] á ná to ma fyne ku mężowi mieć po onym nápićiu *SienLek* 112.

»z mężem mieszkać, żyć« = *cum viro commorari, vivere cum viro Vulg; esse viri PolAnt* [szyk zmienny] (10:1): *HistAl* H3; *Lepyey* łobie z mężem mieřzkáć w wierze/ Niźli komu dzwonić ná pacierze *BielKom* G4; *Leop Eccli* 42/9, 10; *BibRadz Ier* 3/1; *BielKron* 21v, 360; *RejPos* 28v; *CzechRozm* 155; *GórnRozm* L2; tá byłá bárzo podeřzłá w lećiech/ á řiedm lat żyłá z mężem řwym od pánieńřtwá řwego. *WujNT Luc* 2/36.

»męża obłapi(a)ć« (2): To mowyać z rořpořtronemi rękoma/ iákoby tedyż mężá obłapić miála/ vmárlá. *GórnDworz* Y7, Z2.

»męża obłapić« = *eufemistycznie: mieć stosunek cielesny (2)*: *FalZioł* IV 56a; weźmi prochu s korzenia y z iáiec záięczych/ iáko łupinkę lálkowego orzechá/ á to z wieczorá z winem wypiy/ á ná řwitániu mężá obłáp. *SienLek* 112.

»męża obrać (a. wybirać), przebierajúca; mąż obran« (2:1;1): *Zona* mądra rozumem łobie męża wybira á nie okiem. *BielŻyw* 53; *GlabGad* P8v; *KochWz* 137; *SarnStat* 8.

»od męża odbieżeć, zabieğła« = *deserere maritum Mącz* [szyk zmienny] (1:1): *Zony* łepak [!] od mężow zabieğłę [...] řwym vczenim [...] ku czyřtocie y ku wřřidu przywodził. *BielŻyw* 29; *Mącz* 387d.

»od męża odchodzić, ucieć« [szyk zmienny] (2:1): Ale rychłó [*Maryja Magdalena*] [...] vcieğłá od mężá do Ieruzálem ná řwá wolá *BielKron* 144v; rořkazał Pan áby *Zoná* od *Mężá* nieodchodźiła *KuczbKat* 260; *WerKaz* 284.

»od męża odłączać (się), odłączona« = *a viro discedere Vulg (2:1): SeklKat K3; KuczbKat 260;* Lecz w małżeństwie będącym rolkázuię nie ia/ ále Pan; iżby fię zóná od mężá nie odłączáá. *WujNT 1.Cor 7/10.*

»męża opuścić (*a. opuszczać*); od męża opuszczona« = *dimittere virum; dimissa a viro Vulg [szyk zmienny] (10;2):* Też ten kamień Magnes/ ma tę mocz: iż barzo wiele żon ktore opufzczały dla fwarow męże fwoie: żafię k nim przywraczały fie *FalZioł IV 56a; LibMal 1551/161; Leop Mar 10/12; BiałKat 368v;* gdyż niewiáfty choć od mężá opufzczoney/ drugiemu sie poiąć zá żonę niegodzi *KuczbKat 350; WerKaz 284; WujNT 80, Mar 10/12, Luc 16/18, s. 262, 1.Cor 7/13, s. 595.*

»męża pochować« = *owdowieć (1): KochFr 53 cf »z męża«.*

»męża, za męża pojąć (*a. pojmować, a. przyjmować, a. męże spojmować*); pojęcie męża« = *accipere maritum, nubere Vulg [szyk zmienny] (15;2;1): OpecŻyw 3 [2 r.]; OpecŻywSandR nlb 2; Nád to żimye mufyáły nágo około rynku chodzić [...] piońkę fpiewáyac [!]/ ktora byá o nyepofluffeńftwye praw Ligurgufowych w poyęcyu mężá *GliczKsiąż C5; Leop Iudic 14/20, Matth 22/30, 1.Cor 7/36; BielKron 297v, 348;* dobrze by fie ftáło żebyś tego to rycerzá Grzegorzá walecznego fobie zá mężá poięá *HistRzym 35v, 35v [2 r.], 72v, 111v; KuczbKat 350; SkarŻyw 125; WerKaz 284; WujNT 80.**

»męża, za męża pozna(wa)ć (*a. (u)znać*); poznanie męża« = *stracić dziewictwo; stracenie dziewictwa; cognoscere virum PolAnt, Vulg [szyk zmienny] (34;1;1): OpecŻyw 3, 3v, 8v; A dzieweczka oná byá bárzo piękna ná weżreniu/ á pánienká co mężá nie znáá *BibRadz Gen 24/16, Gen 19/8; BielKron 12; RejPos 270, 271 [2 r.], 272; GrzegŚm 64; BudNT Luc 1/34;* A w tym iey wiáry dodał o mocy Bożey/ iż bes poznánia mężá poczác y vrodzić miáá fyná *CzechRozm 161, 129v, 130 [3 r.], 130v, 155, 158v, 163; SkarŻyw 242; ArtKanc A3v, C3v, C6v, M10v; Bo ácz Iozwá znam zá oblubieńcá/ ále go nie znam zá mężá. WujNT 195, 4 marg, 5, Luc 1/34, s. 194 [3 r.], 195, Zzzzz4v; SiebRozmysł F3.**

»(po)żądać męża« (2): *SeklKat N2; Ty wiefz Pánie iżem nie požadááá mężá/ y czyftam záchowááá duřę moię od wřelkiey požádlivości SkarKaz 351a.*

»męża požądać« = *chcieć wyjść za mąż (1): Nupturio – Meza pozadam. Calep 706b.*

»do męża przyłączyć się« = *eufemistycznie: mieć stosunek cielesny; esse viri PolAnt [szyk zmienny] (2): BibRadz Os 3/3; Twierdzą [...] / iż gdyby fye niewiáftá nápiá kobylego mleka [...] / á zátym fye do mężá przyłączyáá/ wnetby poczęá. SienLek 112v.*

»męża radzić się, iść do męża na radę« = *eufemistycznie: mieć stosunek cielesny (1:1):* Także o poł noczy ma iednę pani włóżyć fobie do macicze/ y dzierzeń w fobie przez kielko godzin, Potym wypufciwřy onę piáukę z fiebie: Ma iść do męża na radę. *FalZioł V 86, V 86v.*

»męża raić« (1): *A máiac zacne rodzice/ y Cefarřkie przyiáciele/ zacnego teřz iey mężá ráili. SkarŻyw 150.*

»rozwieść się z mężem; rozwiedziona od męża« = *deserere maritum Mącz; repudiata a. repulsa a viro PolAnt (3;1): KromRozm I K4v; Ale flub káždy wdowy/ ábo tey co fie rozwiodá z mężem ktorymby fie obowiázáá/ ma być wypełniony. BibRadz Num 30/10; Mącz 387d; BudBib Lev 21/7.*

»z mężem spać, obcować« = *esse eum viro PolAnt; rem habere cum viro Mącz [szyk zmienny] (3;1):* Auguřtyn S. kładzie tę przyczynę dla czego nyektore matki fámy nyechcá fwemi pyersyámi karmić dzyeći fwych/ iż práwi nyechcá fie wřtrzymáwáć áby nyemyáły z mężmi fwemi obcować.

GliczKsiąż D5; *BibRadz Ruth* 1/12; *Mącz* 353b; Mocz mętny á w nim iákoby Násienie męskie ná dnie/ známienuie iż they nocy z mężem ípálá. *SienLek* 27v.

»mężowi, z [jakim] mężem (u)rodzić« = *generare viro Vulg* [szyk zmienny] (3:1): Tá vrodziła Amrámowi mężowi íwemu íyny Aaroná/ Moizellá *Leop Num* 26/59; á to wiétfzy dziw iż nigdy iednego/ iedno dwoie álbo troie álbo czworo zázwdy vrodziła s tymże mężem. *BielKron* 192; *CzechRozm* 164 [2 r.].

»bez męża urodzić (a. narodzić się)« = *concipere absque viro Miech* [szyk zmienny] (2): *MiechGlab* 70; Potym vrodziła bez męża Iuno Marlá *BielKron* 20v.

»od męża ustępować; odstąpić męża« [szyk zmienny] (3:1): *FalZioł* IV 56a; Wolę ia nie odstąpić męża pocźciwego. *RejZwierz* 46; Zony Litewfkie nierownych obyczáiow teraz niż pierwey były/ bo pierwey bez wżego wftydu iáwnie od mężow vftępowały *BielKron* 437; *SkarŻyw* 153.

»męża utracić« = *owdowieć* [szyk zmienny] (4): będą nárzekác niewiáfty vtráciwfy męże [*non habentes viros Vulg*] *BudBib* 4.*Esd*r 16/34; *CzechRozm* 129v; *SkarŻyw* 195, [197].

»męża wziąć, brać; [kogo] za męża wziąć, brać« = *wyjsc za mąż; virum recipere, maritum accipere JanStat* [szyk zmienny] (5:2;2:1): yfz dwoyaka yeft dofkonalofzcz malzenfka yedna fluzącą ku bytnofcy malzenfkye a ta yeft przefz przyzuolenye [...] maza y nyeuyafy ktore uyflauyayá flouy czafu nynyeyfzego ya czyebye byerzą za maza a ya za zoną *PatKaz III* 138v; Tákże teź niewiáftá niemoże brać mężá s przyacíoł męzowych áż do czwartego pokolenia. *GroicPorz* gg4v; wezmę cię zá mężá íobie á zá Celárzá poddánym. *BielKron* 160, 318v; *SkarŻyw* 107; A z drugą oftátnią dóbr íwych częścią/ mężá niech weźmie/ wedle woléy íwéy. *SarnStat* [630], [630], 639 [3 r.].

»męża zdradzac (a. zdradzić)« [szyk zmienny] (2): O cudzołofstwo [...] karano [...] niewiáfty gárdłem iáko ty ktore troię winę przepadály/ to íeft/ płod tym zarázáiac/ męża zdradzáiac/ wiará wzgardzáiac. *BielKron* 9v; *KochDz* 104.

»męża zostawiac (1): Ale bodajhych była miała złe skonanie, Kiedym [...] męża i ojczyznę miłą zostawiała. *KochMon* 25.

Wyrażenia: »drugi, wtory mąż« [szyk 11:2] (11:2): Oyczym/ Mąż wtory moiey Mátki. *GroicPorz* gg4v; A ono iedná na świece przyczyná fię nie náydzie: dlá ktoreyby ten fię węzeł/ gdzie fię porządnie raz ítanie rozwiązac fię ták mogł/ áby drugą zonę ábo drugiego mężá zá żywotá kto miec mogł ábo moglá. *SkarJedn* 344; *WujNT* 782. Cf »za drugiego, wtorego męża«.

»pi(e)rw(sz)y mąż« = *primus maritus JanSiat* [szyk 11:8] (19): *BierEz* P, Pv; *GroicPorz* gg4v; *UstPraw* B2v [2 r.]; Trzecia [żona] Agrypiná/ ktora iuz miałá íyná Neroná s pirwzym mężem *BielKron* 141v, 75v, 118; *KochMon* 24 [2 r.]; *ZapKoscier* 1580/6, 1586/56v, 60; *WujNT* 782; *SarnStat* 634 [3 r.]; *PudłDydo* A3, A3v.

»poślubiona mężowi; mąż poślubiony« = *desponsata viro Vulg* [szyk 3:2] (4:1): a ínádz wátpiś [...] dlá czego teź chciál mily buog/ aby matka iego byla mężowi poślubiona/ gdyż byla panna niepokolóná. *OpecŻyw* 13; *Leop Luc* 1/27; *RejPos* 269v; Przetofz y przeczyftfza Mátká Bożá/ gdj iá mąż poślubiony Iozeph/ zle o íey śwíetjm brzemieniu rozumieiac opuścic chciál: nie íprowowała fię *SkarŻyw* 185; *WujNT Luc* 1/27.

»przyszły mąż« (1): I Ak Skop/ Byk/ Rák/ Zwierzęta/ pożytki działają/ Ták iey przyżłęgo Męża/ pożytnym znać daia. *PaxLiz* C2.

»mężowi wierna« [szyk 3:1] (4): *FalZioł* IV 56a; Bo co iest pięknieyszego gdy zóna pocźciwa/ Cnotliwemu mężowi zówdy wierna bywa. *RejWiz* 42v; *KarnNap* Gv; *KochFrag* 46.

»złączenie [= *stosunek cielesny*] męża a (i) żony (a. niewiasty), z żoną; złączenie z mężem« (3:1;1): *PatKaz* I 6, 16v; vdziały knot z bawełny [...] / á ku máciy wetkni po trzy nocy moźezli/ przed złączeniem z mężem *SienLek* 111v; Náoftátek przydaná iest Swiętość Małżeńtwa/ áby z porządneho y świętego złączenia męża y niewiały dźiatki sie rodźily *KuczbKat* 115; *CzechRozm* 163v.

»złączenie [= *zawarcie lub udzielenie ślubu*] męża i niewiasty (a. żony), z żoną (a. niewiastą)« [szyk 6:2] (6:2): Też ie miánuią *Coniugium*, to iest Złączenie: iż włafna Zóna z Mężem swoim/ iákoby w iedno sie iármzo sprąga: iáko y po Polku Małżeńtwo od złączenia Męża z Zoną. *KuczbKat* 250, 250, 255; O Małżeńtwo wąpic nie potrzebá/ gdyż Apoštoł s. iánie Sákrámentem zowie/ że złączenie męża y żony iest Sákrámentem *WujJud* 161; *KarnNap* F3v; *WerKaz* 280, 281; *WujNT* 679.

»jednej żony mąż« = *monogamus Calep*; *unius uxoris vir Vulg* [szyk 10:8] (18): Dyakonowie máia być iedney żony mężowie *KrowObr* 5, 7, 129v, 222v [3 r.], 231v, 232v, 234; *Calep* 672a; *WujNT* 35, 1. *Tim* 3/2, 12, s. 725, 730 [2 r.], *Tit* 1/6, *Zzzzz4v*.

»żona jednego męża« = *uxor unius viri Vulg* (4): Wdowá nieeh będzie obierána nie mniej niżli w fześcidzieśiat lat/ ktora była zóna iednego męża *WujNT* 1. *Tim* 5/9, s. 730 [2 r.], *Zzzzz4v*.

Szeregi: »mąż i (takieź) dzieci (a. dźiatki)« = *vir, filius Vulg* (6): *GroicPorz* gg3; *BielKron* 458v; *GórnDworz* Y8v; *WujNT* *Tit* 2/4; *KmitaSpit* A3; Ale to mężowi y dźiatkóm / náwet tobie Sromotę wielką spráwi/ gdy śmierć zádałz łobie. *GosłCast* 36. [*Ponadto w połączeniach szeregowych* 5 r.; *w połączeniu niewspólrzędnym* 1 r.].

»mąż albo (i) niewiasta; mąż z niewiastą« (7;1): A co ty wiełz/ powiáda Apoštoł/ mężu ábo niewiało/ ielli pożyłczesz Bogu towarzyszá swego? *SkarŻyw* 153. Cf »złączenie męża i niewiasty«. [*Ponadto w przeciwstawieniach* 3 r.; *w połączeniach niewspólrzędnym* 36 r.].

»ociec i (a) mąż« = *pater et vir Vulg* (4): Nie wśtydliwa iest ku pohánbieniu oycu y mężowi/ á przetoz od obudwu będzie fukána. *BibRadz Eccli* 22/5; *GórnDworz* Z2v, Bb4v; *CzechEp* 420. [*Ponadto w połączeniach szeregowych* 15 r.; *w przeciwstawieniu* 1 r.].

»mąż a pan« (1); Oná niewiałtá gdy iuż odniewáło/ przyłłá do drzwi domu w kthorym był zołtał mąż á Pan iey [*ubi manebat dominus suus*] *Leop Iudic* 19/26. [*Ponadto w połączeniach szeregowych* 6 r.].

»rodzicy albo (i) mąż« = *parentes et maritus Modrz* (2): Coż dáley czynić małz? Oto iáko tá pánná małz być w posłufzeńtwie ábo rodzicow twoich/ ábo męża twego. *RejPos* 306; *ModrzBaz* 54v. [*Ponadto w połączeniu szeregowym* 1 r.; *w przeciwstawieniu* 1 r.].

»syn, (i) mąż« = *filius et maritus PolAnt* [szyk 7:5] (12): á także niewiałthá oná zołtháá fierotą po dwu fyniech y po mężu swoim. *BibRadz Ruth* 1/5; *HistRzym* 37, [39] [2 r.], 127v; *SkarŻyw* 62, 63 [2 r.], [197]; *KochFr* 53; *GórnTroas* 46, 48. [*Ponadto w połączeniach szeregowych* 7 r.].

»(tak, ani, jako) mąż, (jako, ani, (tak(że)) też, a, i, a(l)bo) żona; mąż z żoną« = *vir (et, aut) mulier, vir et uxor Vulg*; *maritus cum uxore PolAnt* [szyk 53:33] (61;25): Mąż z żoną w małżeńtwo trwáli *BierEz* Q4v; *FalZioł* I I52d; *WróbŻołtGlab* A3v; *SeklKat* Kv, N2 [2 r.]; *RejKup* v5; *KromRozm* I Gv,

K4v [2 r.]; *GroicPorz* ff3, ggv, gg4, gg4v [2 r.], ii2v; *KrowObr* 223v; *BibRadz Num* 30/17; *Mącz* 105a; *HistRzym* 92v; *RejPos* 276v, 300; *BiałKat* 58v *marg*, 368v [2 r.]; *KuczbKat* 250, 255, 260, 350; *RejZwierc* 78; *WujJudConf* 211; *BudBib Ier* 6/11; *KarnNap* F4; Niech się przeto mąż y żoná ftaríaia o to [*curent igitur coniuges*]/ áby z olobámi niewftydliwemi [...] obcowánia żadnego niemiewáli *ModrzBaz* 32v; *SkarJedn* 20, 344; *SkarŻyw* 153 [2 r.]; *StryjKron* 160; *NiemObr* 8; *WerKaz* 285, 304 [2 r.]; *GórnRozm Hv*; *Calep* 147b [2 r.], 337a; *KołakCath* B4v; *WujNT* 79, 80 [4 r.], 262 [2 r.], 1.*Cor* 7 *arg*, 3 [2 r.] (25); *SarnStat* 86, 633, 1172, 1268, 1270; *SkarKaz* 486b; *SkarKazSej* 690a; *KlonWor* 48. Cf »złączenie męża a żony«. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 8 r.; w przeciwstawieniach 40 r.; w połączeniach mewspółrzędnych 209 r.*].

Wyrażenia przyimkowe: »z męża« = *po mężu* (1): ANná z Pilce/ dwu mężu zacnych pochowawfzy/ [...] Y z mężów Kálfztelanká/ y z rodu/ w tym grobie Leży *KochFr* 53.

»za mąż, za męża« (207 : 24): Wdowy zá mąż gotowy. *BierEz* R4v; *BielKom* G3; *RejFig* Bb5v; *Mącz* 252c; *SienLek* 116; Oćiec [...] zá mąż iá obiecał. *SkarŻyw* 13; Wypchną drugą zá mężá ledá iáko z domu *KochTr* 23; *CiekPotr* 44.

~ *za mąż za kogo* (1): Eudocya/ tá mufiála przeźdyęki zá mąż zá Dyoienefá. *BielKron* 169v.

W charakterystycznych połączeniach: *za mąż doradzić, godna, gotowa, musieć, obiecać* (2), *przyszwolić, wypchnąć; za mąż innej wiary*.

Przysłowie: To fie rozumie/ iż dzyewki płáczá idąc zá mąż poftáwą/ ále fie ferce śmieie. *BielKron* 21v.

Zwroty: »za mąż chcieć« = *chcieć mieć męża* [*szyk zmienny*] (3): Dla tegoć y S. Páweł o wdowach Bogu polubuyonych piífie/ iż gdy tylko zá mąż chca (nyemowi poydą) máyá potępyeny. *KromRozm I* C2v; *RejFig* Eev [2 r.].

»[*kogo* (G)] *za mąż chcieć*« = *chcieć pojąć za żonę określoną kobietę* (3): Gdy iey zá mąż chćiano co mowiá. *SkarŻyw* 161 *marg*, 161; *CiekPotr* 2.

»za mąż, za męża da(wa)ć (*a. wyda(wa)ć* (się)); *za mąż dana* (*a. wyda(wa)na*), *wydanie*« = *tradere nuptui* *PolAnt*, *Modrz*, *Vulg*; *maritare* *Modrz*, *Calep*, *JanStat*; (*connubo*) *matrimonio iungere* *Vulg*, *Mącz*; *elocare* *Mącz*, *Modrz*; *locare* *Mącz*, *Calep*; *dare viro* *Vulg*, *PolAnt*; *dare ad nuptias, tradere viro* *Vulg*; *nubere* *PolAnt*; *assumere generum, nuptui collocare, dare matrimonium a. nuptum, sponsare; collocatio* *Mącz*; *nuptus* *Calep*; *marito tradere* *JanStat* [*szyk zmienny*] (55:1;15:5): *BierEz* B3v; yako ya tho wyem ysz slachethna Dorothyha czorka yanowa z wyerzvchowa a zona slachcthnego maczyeya z regvl yesth wydana zamasz y wyposzazona oyczem y maczyerza *ZapWar* 1527 nr 2381; *LibLeg* 8/161; *MurzNT Mar* 12/25; *BielKom* G4v; *GliczKsiqz* P2v; *GroicPorz* m; *KrowObr* 223v; *RejWiz* 38v; *Leop Ier* 29/6, 1.*Cor* 7/38; *UstPraw* B3; *BibRadz Tob* 3/8, *Luc* 17/27; *OrzRozm* H2; *BielKron* 15, 146, 272v, 354v; *Virgo matura viro, Godna mężá/ która yufz yeft ná wydánium zá mąż*. *Mącz* 211c, 91d, 196c, d [2 r.], 252b, c [2 r.] (11); bom flubiá Pánu Bogu zá mąż nigdy fie nie wydác. *HistRzym* 106, 30v, 102v, 110; *HistLan* A3; *RejZwierc* 31; *WujJud* 143v, 209v; *żeńcie teź lyny wáfze/ á corki wáfze wydawayćie zá męże* *BudBib Ier* 29/6; *BudNT Luc* 20/34; *CzechRozm* 137v, 145v, 153v, 154, 164; *Ztądze dzieweczki/ ktore trudno zá mąż wydác* [*inelocabiles*] *ModrzBaz* 53, [38], 42v, 53v; *SkarŻyw* 50, 139, 150, 192 [2 r.], 242, 452, 580 [2 r.]; *ReszHoz* 128; *ReszList* 176; *Calep* 611a, 640a, 706b;

GórnTroas 18, 62; *OrzJan* 127; *WujNT Matth* 24/38, *Luc* 17/27, *1.Cor* 7/38 [2 r.]; *SarnStat* 635 [2 r.]; *CiekPotr* 59; *SkarKazSej* 705b; *ZbylPrzyg* A4v, B4v.

»za mąż, za męża iść (a. pość, a. chodzić); za mąż s(z)cie, idąca« = *nubere PolAnt, Vulg, Calag, Calep; dare nuptum Mącz, PolAnt; denubere, innubere Mącz, Calep; maritare; nuptus Mącz, JanStat; esse (cum) viro PolAnt, aptare viro PolAnt; innuba Mącz; enubere Calep; tradere ad nuptias; nupta Vulg; in matrimonio collocare; desponsatio JanStat [szyk zmienny] (92:20;11:3)*: Iako syostra moja slyachatna helisbyetha slya za masch przes volyey moyey *ZapWar [1519] nr 2244; BierEz* R4v; *OpecŻyw* 4; *FalZioł* V 15; *GlabGad* Pv; *MetrKor* 59/76; *LibMal* 1544/92 [2 r.]; *MurzNT Mar* 12/25; *GroicPorz* m; *KrowObr* 143v; *Leop* 1.*Cor* 7/28; A vmrzeli mąż pierwey/ tedy żoná ma wianá vżywác do śmierci/ álbo poki zá inřzy mąż niepoydzye *UstPraw* B2v; tákowe dzyewki zá opieką Stryiow y Wuiow dálřzych mogá idř zá męże *UstPraw* B3, B2v, B3v, G4; *RejFig* Ee3; *RejZwierz* 26 [2 r.]; *BibRadz Ruth* 1/12, 13, *Ez* 44/25; *BielKron* 21v, 60v, 75v [3 r.], 179v, 300, 465; *Nuptus*, Scie zá mąż. *Mącz* 252c; *Innuba*, *Idąca zá mąż. Mącz* 252c, 210a, 243a, 252b [2 r.], c [2 r.]; *GórnDworz* Aa5v; *KuczbKat* 250; *BudBib* 30/6[7]; *BudNT Matth* 22/30, *Luc* 20/35, *1.Cor* 7/28; *CzechRozm* 145v, 159, 164 [4 r.], *2, **2; *Calag* 343a; *SkarŻyw* 125, 150 *marg* [2 r.], [197], [223] *marg*, 341, 457 [2 r.]; *ReszHoz* 129 [2 r.]; *ReszList* 164; *WerKaz* 284 [2 r.]; *Calep* 306b, 364a, 539a, 706a; *GórnTroas* 59; *WujNT* 4, 22, 80, *Matth* 22/30, *Mar* 12/25 (27); A táki pořag/ nadáley do roku po řzciu zá mąż/ ma iey bydř przez brácią oddány *SarnStat* 590, 590 [2 r.], 591 [4 r.], 634 [2 r.], 635 [2 r.], 637 [4 r.] (23); *CiekPotr* 12, 57; *ZbylPrzyg* B, B3v.

»poślubowác [= *obiecac*] za mąż« (1): *Despondeo*, *Zmawiam*/ poślubuyę zá mąż. *Mącz* 410a.

»za mąż raić (a. zraić)« = *matrimonio servire, pronubere Mącz [szyk zmienny] (4)*; *Mącz* 252c, 388c; *Ktora* po dwu/ po trzech lat/ zá mąż dźiewkę zraiřz/ Abo řyná ná řlůzbę do dworu wypráwiřz/ *Tobie* iuř nařlůřzniefza w taniey řzácii chodzić *ZbylPrzyg* B, B3v.

»zmowić za mąż; zmwiona za mąż, za męża« = *pactionem nuptialem facere, spondere; desponsatus Mącz; desponsata viro PolAnt [szyk zmienny] (4;3:1)*: Ieřliby ktho zelżył niewiářtę niewolną zmwioną za mąż/ [...] tedy oboie máią być bićiem karáni *BibRadz Lev* 19/20; ále y narod Maryiey tu řię zámyka/ gdyř byłá zmwioná za mężá z pokolenia řwego wedle zakonu. *BibRadz* II 2b *marg*; *Mącz* 272b, 410a, b, 481c; Iuř rodzicy zmwowili ią zá mąż *SkarŻyw* 192; *CiekPotr* 45.

Wyrażenia: »za drugiego, wtorego męża« [szyk 9:1] (9:1): *BielKron* 60v, 179v, 300; žal iey corki pořty vmorzoney/ iř zá drugie^{go} mężá nieřzlá *SkarŻyw* [197]; oná będąc ieřcze młodą/ á ktemu pod zakonem řtárym/ zá mężá wtorego iść niechćiářá *WujNT* 200, 80, 595 [2 r.]; *SarnStat* 591, 637.

»poślubiona zá męża« = *zamężna* (1): *Czemu* Pan Ieřus z pořlubioney zá mężá/ národzić řię raczył. *SkarŻyw* 242 *marg*.

»zareřzona za mąż« (1): *Wdziwieięci* lećiech zareřzona zá mąż/ w ořminařciu vćierpiářá. *SkarŻyw* 152. ~

»za mężem« = *mężatka* (3): *Krol Pháráo* miał iednę corke zá mężem nieřłodną *SkarŻyw* 478; *Sióřtry*/ *ciotki* nie wypořáżoné/ kćóreby zá mężem były/ z tych dóbr/ [...] máią bydř [..] wypořáżoné *SarnStat* 590 [*idem*] 636.

W przen (6) :

Zwrot: »mieć męża« (2): O beśpiecznieć teraz może Páníthwo Rzymkie mowić liedzę iáko krolowa/ á fnađz wyłzłzey niźli krolowá/ bo o trzech koronach/ y nie iełt wdowá bo ma mężá/ y nie ledá mężá bo rokázuie wielu krolom *RejAp* 150v.

a) *W wykładzie alegorycznym opowiadania* (2) :

Zwrot: »męża mieć« (1): A temuś ty człowiecze ślubił ná krzćie żadnego mężá nie mieć nád niego *HistRzym* 106v.

Wyrażenie przyimkowe: »za mąż« (1):

~ *Zwrot*: »za mąż wydać« (1): Ciáło tedy ma dużę w poczełności/ [...] á powinno ią z przykazania Bożego zá mążz wydać/ przes miłóšierne vczyńki. *HistRzym* [39]v. ~

b) *W zagadce* (2) :

Szereg: »mąż z żoną« (2): Mąż z żoną co tám biegáią/ Dzieńci y noc známionuią *BierEz* G3, G3.

Przen: *O Bogu* (17) :

a) *Jahwe wobec Izraela* [w tym: czyj (3)] (4) : Nyenyafta ogarnye mąza [Vulg *Ier* 31/22] *PatKaz III* 101v; Náwroćcie fie ku mnie łynowie náwrócáiący fie/ mowi Pan: Bo iáciem mąż wáłz *Leop Ier* 3/14.

Zwrot: »porzucić męża« = *proicere virum Vulg* (2): Corką mátki twoiey iełteś ty [*Jerozolimo*]/ ktora porzuciłá mężá łwego/ y łyny łwoie *Leop Ez* 16/45, *Ez* 16/45.

Szereg: »mąż i syn« = *vir et filius Vulg* (2): *Leop Ez* 16/45 [2 r.] cf *Zwrot*.

b) *Bóg chrześcijański wobec dziewic i wdów, które ślubowały czystość* (8) : Chćieli ią rodzicy zá mąż dáć: ále oná innemu mężowi przyftáiąc/ łercem zupełnym/ z płáczem prośiłá Páná Bogá/ áby iey to ziścił/ co iey był iáko przez cień w oney wodzie vkázał. *SkarŻyw* 192.

W połączeniu szeregowym (1): Tentzi iełt moy oblubienietz/ mąż moy/ ij łtroz dziewitztwa mego *OpecŻyw* 3.

Zwroty: »za, męża brać« (1): Pocznicie łię iedno w tey cnoćie kochác/ á dułze y ciáłá łwe Chryłtułowi oddáwác/ á iego zá mężá brać *SkarŻyw* 71.

»[kogo] za męża, męża mieć« (2:1): chćiey wđdy kiedy tákich przykłádom y tey S. Iágniełzki mądrości náłłádownác/ w ktorey oná woláłá zá mężá mieć Chryłtułá Bogá/ niźli émiertelnego chłópá *SkarŻyw* 71; niemożelz być ošierociáłá áni cudzoziemką: poniewálz Chryłtułá mężá małz. *SkarŻyw* 224, 68.

»oddawać za męża« (1): iedno żebyś [...] Páná Bogá twego/ ktoregoć teraz oddáie [*lege*: oddaję] zá mężá y opiekuná naywyłzłzego/ ze włzyłtkiego łercá łię rozmiłowáłá. *WysKaz* 48.

Wyrażenie: »z mężem złączona« (1): Bo ktora łię Chriłtułowi poświécilá/ tá iuż w małżeńłtwo włtápiłá/ iuż z niešmiertelnym mężem iełt złączoná *WujNT* 595.

c) *Chrystus wobec nawróconych* (3) : Bom was poślubił czyftą pánną łtáwić iednemu mężowi Chriłtułowi. *WujNT* 2.*Cor* 11/2.

Zwrot: »poślubić mężowi« (2): I iełtze ná drugim mieyłcu mowi Páweł łwięty. Poślubiłem was iednemu mężowi/ ábyłcie fie okazáli dziewicą tzyftą Pánu Kryłtułowi. *KrowObr* 148, 229.

d) *Bóg chrześcijański wobec kościoła* [czyj] (2) : Oblubieńcá Chryłtułowa (to iełt košćioł Boży) włzyłtko trzyma to co zá połag od łwego mężá wzięłá. *SkarJedn* 27, 27.

3. *U zwierząt: samiec [w tym: czyj (1)] (4)* : Takież Aries latinłkie flowo [...] Iakoby mąż owczy *FalZioł* IV 2d; Gdy maia poczynac [*raki*]/ tedy wftępuia na fię/ gdy łama poczuie iże na niey ieft mąż/ thedy fie obroci na bok/ á kniemu fie chciwie przytula *FalZioł* IV 30d.

Szereg: »mąż a (i) niewiasta« [*szyk 1:1*] (2): RAk ieft Riba czudna, [...] Są między niemi niewiały y mężowie *FalZioł* IV 30d, IV 30d.

Synonimy: 1. *chłop, człowiek, mężczyzna*; 2. *małzonek, małżel*.

Cf **MĘŻCZYNA, MĘŻCZYNA, MĘŻOBOJCA, [MĘŻOBOJECZNY], MĘŻOBOJSKI, MĘŻOBOJSKIE, MĘŻOBOJSTWO, MĘŻOŁOŻNIK**

MM